DOSYA NO : 102

Dr. Ensar KÜÇÜKALTAN[1] | UGSAM Afrika Araştırmaları Direktörü | OCAK 2021

AFRİKA'DAKİ TOPLUMSAL HAREKETLER VE YENİ-BAĞIMSIZLIK

İktidar, farklı alanlarda geniş şekillerde tanımlanabilecek bir olgudur. Foucault, Gramsci, Lukes gibi isimlerin iktidar tanımlarını değerlendirmek ve birbirini besleyen çeşitli tanımları görmek mümkündür. İster rızaya dayalı bir otorite olarak görülsün, ister sosyal hayatla iç içe geçmiş ve her alana etki eden bir olgu olarak görülsün, iktidar pratikte farklılıklar gösteren bir kavramdır. Ulusların devraldığı siyasi miras, iktidar ve muktedir tanımlarını yeniden tanımlamakta ve yeni bir siyasi denge unsuru ortaya çıkarmaktadır. Bunun Afrika kıtasındaki bazı ülkelerde yansıması otoriterlik ve totaliterlik şeklinde olmuştur. Sömürge dönemi yönetimlerinde koloni ofislerinde oturan valiler eliyle yönetilen uçsuz bucaksız topraklar, pek çok zalim uygulamaya tanıklık etmiştir.

Belli süreler içerisinde toplumun küçük bir kısmına yönelik olarak verilen temsil yetkisi, seçeneklerin başkaları tarafından sınırlandırıldığı, az sayıda kişinin karar verdiği meclislere seçilme yarışına dönmüş, seçilenler veya seçilmeden bu görevlere getirilenler çoğu zaman sömürü güçlerinin sahadaki bir

[1] *UGSAM Afrika Araştırmaları Direktörü*

uygulayıcısı olmuştur. Weber (2013: 49), istediğini yaptırabilmenin devamlı bir hale dönüşmesinin, en az maliyetle yalnızca gönüllülük yoluyla yapılabileceği görüşünü savunmaktadır. İşte bu gönüllülük, motivasyon malzemesi kimi zaman para, kimi zaman makam, mevki olan yapay bir gönüllülük olarak görülebilir. Elitler üzerine kurulan iktidarlar da bu şekilde gönüllülük esasıyla başlayan ve aslında belki kendilerinin dahi misyonlarını tam olarak anlayamadığı yönetimler olarak tanımlanabilir.

Bu elit iktidarları, bazı dönemlerde askeri darbelerle devrilmiş ancak yerine gelen yönetimler ordu içerisinden bile olsa yine elit iktidarlara dönüşmüşler ve aynı misyonun parçası olmayı sürdürmüşlerdir. KwameNkrumah'ınneo-kolonyalizm üzerine yazdıkları bu bağlamda derinlemesine incelenmelidir.

Geniş topraklar, güzel coğrafya ve genç nüfusla beraber Afrika kıtasının çeşitli ülkelerinin gelişim hızları diğerlerine göre farklı olmaktadır. Örneğin Ruanda, katliam sonrasında büyük bir atılım gösterirken, Güney Afrika Cumhuriyeti Apartheid ırkçılığı sonrasında farklı bir noktaya gelmiştir. Kıta üzerine yaptığımız çıkarımların sahra altı üzerine olduğunu vurgulamakta yarar var çünkü kuzeydeki dinamikler çoğu zaman daha farklı seyretmiştir.

Yeni yüzyıla girildiğinde artık başka etkenler üzerinden konuşulan bir Afrika siyaseti görmek, bu alanda araştırma yapanların isteklerinden biriydi. Parça parça da olsa yeni söylem yavaşça tüm bölgeleri etkisi altına alıyor. Bu söylem, bu formuyla hiç kullanılmasa da yeni bağımsızlık (neo-independence) olarak ifade edilebilir. Kıta ülkelerinin geçirdikleri sömürü yılları çoğunlukla 1960'lar boyunca resmi olarak bitmişti. Buna rağmen yeni bağımsız devletler olmanın sancısı yaşanmıştı. Yeni kurulan bu ülkelerin yaşadığı süreci normal karşılamak gerekiyor. Bir zamanların "hükmedicisi" olan Avrupalı devletler, artık aynı yerlere eşit statüdeki aygıtlar olarak gelmek zorundaydı. Kuşkusuz bu süreçte en iyi çözüm elit iktidarların birden olmasa da eski yerlere yerleştirilmesiydi. Pek çok ülke, ilk başta yakaladığı ve kuruluş kadrolarının büyük özverisi ile yakılan bağımsızlık ateşinin zayıfladığını tanık oldu. Bağımsızlık, bir kısmı şimdi, bir kısmı yarın kazanılacak bir zafer olmadığı gibi, cephede kazanılan ancak diplomaside kaybedilen bir olgu da olamaz. Siyasi olarak elde edilen ancak kültürel anlamda gerek görülmeyen bir bağımsızlıktan da söz edilemez. İşte bu noktada elit iktidarların belli başlı konuları önceledi̇ği ve öncelemediği hususlarla ilgili net adımlar atmadığı söylenebilir. Atılan veya atılmayan adımlar çok büyük protestolarla da karşılaşmamıştır. Bugün kıtanın farklı bölgelerinde meydana gelen gösterileri, bir kesim insanının anlamlandıramaması da başka kesimlerin aksine bir sembol olarak görmesi de bu geçmişin bugüne taşınan bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Toplumsal Hareketler Nasıl Oluşuyor?

Afrika ülkelerinde bağımsızlık öncesi dönemlerin dinamikleri incelendiğinde görmezden gelinen toplumsal taleplerin, hele ki bağımsızlık gibi önünde durulamayacak bir talebin yönetenler tarafından dikkate alınmaması sonucu oluşan hareketler olduğunu görmek mümkündür. Bu talepler farklı ülkelerde farklı aşamaları takip etmiş, kimi zaman sınırlı seçim imkânı, kimi zaman dar katılımlı temsil imkânı gibi imtiyazlar elde etmiş ve en sonunda bağımsızlık olarak taçlanmıştır. Elbette her bölgede bağımsızlık

hareketinin bu şekilde olması beklenemez. Ancak MauMau isyanı, Cezayir isyanı ve farklı ülkelerdeki benzer yansımalar çoğunlukla bağımsızlık süreçlerinde kilometre taşları olarak görülmektedir.

Dijital çağın toplumsal hareketleri ise yöntem ve hedef açısından yaşanılan devre uygun olan şekilde farklılaşmaktadır. Burada önemli bir ayrıntıyı görmek gerekmektedir. Bağımsızlık öncesi sömürge güçlerine yönelen toplumsal öfke, bugün daha değişik sebeplerle mevcut yönetimlere yönelmektedir. Bu bazen insan hakları ihlalleri veya polis şiddeti, bazen geçim sıkıntısı ve refah yoksunluğu bazen de dış müdahaleleri fazlasıyla misafirperver karşılayan iktidara yönelik olmaktadır. Sartre, Fanon'a referansla, bu ülkelerde biriken sömürge karşıtı öfkenin yalnızca sömürge ülkesine karşı şiddet yoluyla kazanılmış bir zaferle atılabileceğini, aksi taktirde bu öfkenin kabileler arası çatışmaya ya da daha yaygın kullanım ile kardeş kavgasına dönüşeceği ihtimali üzerinde durmaktadır. İki binli yılların toplumsal hareketleri de bazı bölgelerde (Kamerun-Ambazonya gibi) dil üzerinden inşa edilen kimlik ve eski sömürü ülkelerinin tahrikleriyle iç çatışmalara dönebilme kapasitesine sahiptir. Bu gibi anlaşmazlıklar ve çatışmalar daha farklı bir inceleme alanı olmakla beraber, yönetimleri zor durumda bırakan ve değiştiren örnekler üzerinden gidilmesi, yeni-bağımsızlık teorisi üzerine daha net bir bakış kazanmayı sağlayacaktır.

Gençlerin Aktivizmi ve Yeni Bağımsızlık

Dünyanın diğer bölgelerindeki yaşıtlarına yapılan eleştiriler gibi Afrika'nın değişik ülkelerindeki gençlere de çoğunlukla yapılan eleştiri apolitik yapılarıydı. Özellikle sosyal medya, futbol gibi alanların dışında fazla etkili olmamaları ve ülkelerinin siyasi yapılarına dair herhangi bir fikir hareketinin içinde yer almamaları sebebiyle eleştiri oklarının yöneldiği gençlerle ilgili olarak durumun pek de öyle olmadığı kısa süre içerisinde farklı ülkelerde yaşanan eylemlerle ortaya çıktı.

Sudan'da insanların yönetim kaynaklı şikâyetlerinin had safhaya çıkmasını izleyen süreçte gençlerin sosyal medyada birleşip protestolara katılması Sudan'ın içerisinde bulunduğu siyasi ortamı değiştiren etkenlerden biri oldu. Protestoculardan biri olan 23 yaşındaki Alaa Salah'ın ikon haline gelen portresi pek çok farklı haber kanalı tarafından kullanıldı, Sudan'daki toplumsal hareketin sembolü oldu. HindMakki'ye göre Salah'ın sembol haline gelmesinin bazı sebepleri vardı. Bunlardan ilki, Salah'ın altmışlar, yetmişler, seksenler boyunca

askeri diktatörlüğe direniş gösteren, bugünkü gençlerin annelerinin o dönemde aynı olan kıyafetlerinden biri ile bir aracın üzerine çıkarak konuşma yapmasıydı. Sudanlılar, protestolara katılan kadınlara "Kandaka" diyerek eski dönemlerde siyahî kraliçelere atıfta bulunuyorlardı. Bu açıdan bakıldığında büyük bir sembolleştirme olduğu ortada. Sudanlı gençler, hak taleplerini gür bir sesle ve toplumun her kesiminden katılımla dile getirdiğinde otuz yıllık El-Beşir yönetiminin bitişi de yaklaşıyordu.

Mali'de geçtiğimiz dönemde askeri darbe ile sonuçlanan süreç de aslında gençlerin ülke yönetimindeki Fransız etkinliğini, yoksulluk ve teröre çare bulunamamasına karşı protestolarla başlamıştı. Gençlerin talepleri yine toplumun farklı kesimlerinden karşılık bulmuş ve Boubacar yönetimi iktidarı bırakmak zorunda kalmıştı. İki ülkeyi de incelediğimizde gençlerin büyük özverisinin askerin darbe yapmasıyla bitmesi gibi yanlış bir sona evrildiği görülmektedir. Oysa barışçıl gösterilerin, bağımsızlık taleplerinin, sömürü ülkeleri ile ilişkilerin daha başka bir boyuta getirilmesi gerekliliğine dair taleplerin demokratik bir hal olması ve geçişlerin demokratik seçim yöntemi ile yapılmasından başka her değişim, ne yazık ki kazanımların kaybedilmesi anlamına gelmektedir. Mali'de Fransızlara karşı daha mesafeli olunması talebi, askerin el koyması sonrasında yapılan ikili görüşmelere (Fransa-ECOWAS-Mali) bakıldığında sonuçsuz kalacak gibi gözükmektedir.

Bugün Nijerya'daki gösteriler de gençlerin en ön sırada olduğu ve uluslararası gündemde önemli yer bulan protestolar olarak tarihe kayıt düşülmektedir. End SARS etiketi ile başlatılan protestolar, Nijerya'da faaliyet gösteren "The Special Anti-Robbery Squad" kuvvetlerinin yaptığı insan hakları ihlallerine yönelik tavrı hedef alıyor. 1992 yılında kurulan bu özel birlik, silahlı soygunlara, araç çalma, insan kaçırma ve silahlı suçlara karşı koyma amacı ile kurulmuştu.

A: Şehit Cengiz Karaca Mahallesi Sokullu Mehmet Paşa Caddesi No:184 Çankaya | Ankara
T: +90 312 341 22 20
F: +90 312 341 22 20
M: ugsambilgi@gmail.com
W: www.ugsam.org

İnsanların protestolarına neden olan sebep ise, sayılan amaçlar dâhilinde kurulan birliğin bugün bir suç aletine dönüştüğü iddiasıydı. SARS birliği, pek çok insan hakları ihlalinden, keyfi şekilde araç durdurup arama yapmaktan, hukuk dışı tutuklamalar ve hatta öldürmelere kadar geniş bir yelpazede suçlanıyor. Kadınlara ve gençlere yapılan tacizler de iddialar arasında bulunuyor.

Protestoların başladığı haftada atılan yirmi sekiz milyon tweetle gündeme gelen EndSARS hareketi, birliğin dağıtılması, birlikte hizmet eden memurların başka birimlere dağıtılması gibi açıklamalara rağmen bitmiş bulunmuyor. Uluslararası Af Örgütü, 2016 yılında yayınladığı raporla SARS şiddetine değinmişti. Raporda bazı vatandaşların sebepsiz yere gözaltına alındığı, işkence gördüğü, dayak yediği ifade edilmekteydi. 2017 yılında sosyal medyada #ENDSARS etiketi ile gündeme gelen konu, bir süre sonra sıcaklığını kaybetmişti. Uluslararası Af Örgütü, 2020 yılındaki raporunda, Ocak 2017- Mayıs 2020 aralığında SARS'a yönelik seksen iki vaka ve ölümle sonuçlanan olay belirledi.[2] Yalnızca uluslararası kurumların raporları değil, sosyal medyaya düşen Nijeryalı gençlerin infazları da protestoların sesini yükseltti. Yüzde altmışı yirmi dört yaşın altında bulunan ve yaklaşık iki yüz milyonluk nüfusuyla Afrika'nın en kalabalık ülkesi olan Nijerya'da benzer gösterilerin hangi tarafa evrilebileceği hususunda tartışmalar devam etmektedir. BokoHaram'ı bitireceğini taahhüt ederek göreve gelen Başkan Muhammed Buhari'nin bu hedefte başarısız olması ve Boko Haram saldırılarının devam etmesi, buna rağmen ülkenin güvenlik kuvvetlerinin normal vatandaşlara yönelik şiddet görüntülerinin ayyuka çıkması yönetimin durumunu zora sokan etkenler olarak görülmektedir. Yine beklenen ekonomik gelişmesinin üst düzeye çıkarılamaması ve yolsuzluk gibi konuların Nijeryalılar arasında şikayet edilen noktalar olması da protestoların yeni bir boyut kazanabileceği görüşünü güçlendirmektedir. Yine de diğer örneklerin aksine Nijerya'daki hak taleplerinin karşılığının alınacağı yerin sandık olması daha büyük bir ihtimaldir ki bu halkın kazanımlarını kaybetmemesi adına da önemlidir. Bu noktada ortaya çıkan ve haklı talepleri ortadan kaldıracak bir diğer etken de yağmalamaların başlaması ve protestoların barışçıl yapısını kaybetmesi olabilir. Böyle bir durumda aktivistlerin şiddetin sonlandırılması çağrılarının bir değeri kalmayacak ve SARS dağıtılsa bile başka aygıtlar halkın rahatsız olduğu eylemleri daha "meşru" bir zeminde uygulayacaktır.

Yeni-bağımsızlık, dijitalleşmenin hızının artarak devam ettiği içinde bulunduğumuz zaman dilimi içerisinde, bağımsız ülkelerdeki elit iktidarlarına karşı -ki bunlar daha önce ifade edildiği gibi sömürü ülkeleri ile bağını koparamamış ve bir şekilde çıkar ilişkisi içerinden bu ülkeler bağlı iktidarlardır, önceye göre daha örgütlü ve dinamik yapılar tarafından karşı koyulması, rahatsız edilmesi olarak tanımlanabilir. Bu yapılar, iktidardan bir çıkarı olmayan, çoğu 18 ile 24 yaş arasındaki gençlerin, sosyal medyayı etkili kullanarak protestolarını yaşadıkları sınırların dışarısına duyurma amacını taşıyan yapılar olarak görülmelidir.

Silahları, valileri, askeri güçleri ile sömürdükleri ülkelerden çıkan batı ülkelerinin, ekonomik ve kültürel kıskaçlarına tepki olarak ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerin bu alanda değerlendirilmesi isabetli olacaktır. Protestoların doğrudan ekonomik bağımlılık veya kültürel sömürü politikalarına karşı ortaya çık-

[2] *Bkz: https://www.amnesty.org/en/countries/africa/nigeria/*

ması gerekmez. Bu bağlamda yönetişimle ilgili ortaya çıkan bir sorunun elit iktidarlar ve sömürü ülkelerini hedefe alan gösterilere dönüşmesinde iki kırılma anı olduğu görülmektedir. Birincisi iç politika ile ilgili bir konunun aniden ülkeyi yöneten elit iktidarın dış politikadaki tercihlerine ve sömürü ülkeleri ile tutumlarına dönmesidir. Mobilizasyon ve haberleşmenin kolaylaşması ile oluşacak bu ortam, doğru yönetilmesi durumda sömürü ülkelerine karşı gerçek bir direnişe dönüşebilir. Tam da bu dönemde sömürü ülkelerinin veya uluslararası bazı kuruluşların kaygı açıklamaları uluslararası toplumun olaylara bakışını olumlu veya olumsuz yöne çevirmeye vesile olabilir. İkinci kırılma anı ise demokratik hak taleplerinin içine daha önce pek çok Afrika ülkesindeki örneklere görüldüğü gibi ordunun girmesi ve askeri bir müdahale ile halkın taleplerinin bir kısmının göstermelik karşılanması sonucunda toplumsal hak talebinin rafa kaldırılmasıdır. Böyle durumlarda demokrasiye geçiş, sözde riskler sebebiyle genellikle ertelenmekte ve askeri diktatörlükler yönetimi bir süre götürdükten sonra asker içerisinden çıkan yeni bir elite yönetimi teslim etmektedirler. Bu döngü sürecin başa dönmesi ve ülkenin refah seviyesinin daha da aşağı düşmesine neden olmaktadır.

Afrika'daki toplumsal hareketler başlangıçları, kırılma noktaları ve sonuçları itibariyle dikkatle takip edilmelidir. Bu hususta en iyi politika uygulayıcıların bölgelerdeki tecrübeleri ve siyaset üretme kapasiteleri sebebiyle eski sömürü ülkeleri olduğu yadsınamaz. Mali'deki protestoların gidişatı Fransa'nın Afrika politikası dâhilinde yalnızca Mali için değil, Burkina Faso ya da Fildişi Sahili'nde oluşturabileceği muhtemel senaryolarla birlikte izlenmekte ve birden çok plan uygulamaya hazır şekilde bekletilmektedir. Bu planların askeri olması gerekmemekte, iktidar dönüşümleri esnasında yeni elitler üretmek şeklinde de olabilmektedir. Yine aynı süreçte barışçıl gösterilerin şiddet yanlısı gösterilere dönüşümü de dış müdahaleler tarafından yönlendirilen aşamalar olarak değerlendirilebilmektedir. Ekonomik ve kültürel bağımlılıkların aşılması, Afrika ülkelerinin sahip oldukları potansiyelin ortaya çıkmasına ve refahın yükselmesine doğrudan etki yapacaktır.

Kaynakça

Fanon, F. (2018). Yeryüzünün Lanetlileri (Ş. Süer, Çev.).İstanbul: Versus
Weber, M. (2013). Bürokrasi ve Otorite (H. B. Akın, Çev.). Ankara: Adres.